

közül csupán egy kevésbé ismertre szeretnék hivatkozni. Fél évtizede annak, hogy Maro Alyn döbbenet állapította meg, hogy egy egész nemzedék esett ki a francia irodalmi tudatból: Albert-Birot, André Salmon, és ami talán a legmeglepőbb: Reverdy. Ez utóbbi éppen azért, mert a nála alig valamivel fiatalabb szürrealisták már életében, alkotóerejének teljében klasszikus bálványt faragtak belőle.

Ferenczi László

Révai Miklós: A magyar szép toll. Közzéteszi és az utószót írta: Éder Zoltán. Bp. 1973. Akadémiai K. 368 l.

Még mindig keveset tudunk a deákosokként számontartott költőkről. Császár Elemér — erősen vitatható — szövegkiadása óta csak antológiákban találkozunk velük (s rendszerint ugyanazokkal a versekkel); Rónay György ugyan önmagában sikerült pályaképet rajzolt Baróti Szabórol, Waldapfel József néhány találó megállapítással egészítette ki a pozitivistá monográfiákból ismert adatokat, Tarnai Andor a „deákos klasszicizmus” fogalmához szolgáltatott pontos érveket, Horváth Károly a Vörösmarty felé vezető út követésekor írta körül néhány — leginkább stílusbeli — jellemzőjüket: mindezek ellenére sok az adósságunk. S ezeket legfeljebb a nyelvészollégák kísérletei enyhítették eddig. Hiszen sem legjobb verseikben igazi poézissé, Berzsenyit, Vörösmartyt előkészítő költészetté sűrűsödő lírájuk természetét nem ismerjük igazából, ahogyan verstani vívmányaiknak a hasonló keletközép-európai prozódiai vitákkal (például a Bernolák-Bajza verstani harccal) való egybevetése és a viták esztétikai-kritikátörténeti helyének kijelölése sem történt még meg. Éppen ezért az irodalomtörténészek is csak lelkesedéssel üdvözölhetik Révai Miklós stilisztikája, a *magyar deákság* eddig kiadatlan és a szakirodalomban alig használt második kötetének s a további töredékeknek a megjelenését. Éder Zoltán gondos sajtó alá rendezői munkájáról, a közel 30 oldalas (többek közt a forrásokban, az életműhöz való viszonyban eligazító) utószóról csak elismeréssel nyilatkozhatunk. Rendkívül fontos annak tudatosítása, hogy a quintilianusi retorika mellett Adelung: *Über den deutschen Stil*-je volt Révai vezetője; „Ikképen Adelung után” — írta maga. S itt mindjárt arra figyelmeztetnénk, hogy Adelung e műve nem csupán Révai számára szolgált irányítóként a stilisztika tengernyi problémái között; Thienemann Tivadar bizonyította be (*Német és magyar nyelvújító törekvések*. EPhK 1912. 78—138.) Adelung viszonylag széles körű

magyarországi ismertségét. Ezúttal csak Rummy Károly György: *Theoretisch-practische Einleitung zum deutschen prosaischen Stil* (Wien, 1813.) című könyvét említhetjük. A Révai- és a Rummy-mű helyenként szó szerint megegyezik: a közös forrás miatt. A *magyar szép toll* az adelungi felfogás magyar érvényesítésében jut fontos szerephez: ugyanúgy Kazinczy nyelvi törekvéseinek szolgált igazolójával, mint Rummy Károly Györgynek a német próza és prózai (irodalmi) nyelv problémáit célzó könyvnyi fejtegetése. De ugyanolyan érdekesek Révai saját tapasztalatóból származó megjegyzései, illetve a megfogalmazás módja. Ezekben dokumentálódik a deákosok esztétikai, stilisztikai elképzelése. Mennyire tanulságos az az igényesség, a nyelv hajlékonyságát próbára tevő igyekezet, szinte nyelvi laboratóriumot feltételező műgond, amellyel Homérosz sorainak „háborodott sebességét”, majd „lassúság”-át igyekszik visszaadni! Fordításában a daktilusok szaporázása, majd a szpondeuszok kimértsége jelzi a tudatos költőt (90. l.). Másutt a klasszicista teoretikusra valló határozottsággal jelöli ki a közmondások alkalmazásának határait: „a’ jelebb tollban nints elegendő méltóságok” (164. l.). Révai ellenzi a műfaji keveredést is, elítéli a „költeményes próza”-t: „a’ jó ízlésnek vesztével kapott fel” — állítja. Ugyanaz a reflex munkál itt, amely a Gessner-fordító Kazinczyval Herder „Paramyth”-jeit verssé dolgozza át. „A’ próza az értelemnek szól; a’ költés az alsó erőnek” — fejtegeti Révai.

Szerzőnk sok szállal kapcsolódik a felvilágosodáshoz. Ehelyt egyetlen példával utalnánk erre. Révai természetesen tartja, hogy „a’ mi eleink” „sok szavakat kaptak fel az itt lakozó nemzetektől”: a szlovákoktól, a szerbektől, a horvátoktól „s a’ szomszéd lengyelektől”. „Ezekkel való elkeveredésök, a közönséges életnek nevekédő simulása ’s a’ keresztyénségnek felvétele sok új dolgoknak itt hallatott neveiket felvetette velek.” Révai megállapítja, hogy a nyelvényiszavak átvétele kölcsönösnek bizonyult. „Megátalkodott részrehajlás vagy éktelen tudatlanság” azt állítani, „hogy azokat a’ szavakat, a’ melyekben megegyezünk ezekkel a’ nemzetekkel, együl egyik mind ő tőlök vettük; vagy megfordítva ők vették mi tőlünk”. Ingerülten fejezi be e bekezdést: „Pedig vagynak elegen, a’ kik ebben így botlanak.” Ekkor még nem vált uralkodóvá a délibábos etimológizálás; Révai erős történeti érzékkel határozta meg a helyes álláspontot, s ebben a nagy cseh nyelvtudóssal, J. Dobrovskýval rokon. Horvát István — Révai bizalmas tanítványa — lefedezett meg legelőször mestere tanításáról, és a felvilágosodás józan nyelvzemléletét a romantikus nacionalizmusával cserélte föl. Révai történeti nyelv-

szete a felvilágosodás racionalista-pragmatikus történelemszemléletével azonos talajból táplálkozik, a tudományos igazság kiderítése része a hazafiaságnak, s nem törekszik nemzeti szupremáciát igazoló ideológiára. Ezért idegen Révától Campe purizmusa, ezért lehet ma is megszívlelendő, ahogy a „jó szokást” a rossztól elválasztja.

A tudományosan megalapozott nyelv-műveléssel, a nyelvi provincializmussal való leszámolással — Édert idézzük — „Kazinczy nyelvújításához készítette az utat”, még akkor is, ha néhány részletkérdésben Verseyhy Ferencnek, a szintén képzett vitatársnak volt igaza. Verseyhy „szolnokias hajlításai”, ingadozó ízlése, stilisztikai bizonytalanságai okozzák, hogy képtelen volt tehetségéhez méltó igazi költszetelet létrehozni, csak remek vessorai, szellemes szakaszai, pompás gondolatai vannak, de nincs korszakot meghatározó költszetelet, nincs egységes egészéssé összeálló életműve. Révai nem lírikus; de stilisztikájának biztos vonalvezetése, határozott célkitűzése részben költszetelet egyenmőségét — igaz, szűk korlátok között mozgó egységét — eredményezte, részben azt a teoretikust állítja elének, aki tisztán látta az egyedül helyes irányba tartó ösvényt.

Kazinczy nyelvújításának, egységes irodalmi nyelvet formálni vágyó igyekvésének éppen Révai történeti érvekkel gazdag, stilisztikai kitekintésű — a klasszicizmusban gyökerező — nyelvészetre volt szűksége. Révai értekező prózája élvezetes olvasmány. Jellemzője: a „látatosság”. Már ő megajzolja a „közhely természetrajzát”, hadakozik „a’ halavány halál”, a „sárga irigység”, „az időnek rágó foga” nyelvi klisék ellen. „Olyanok, mint a’ kiment szeszű bor, a’ mellynél jobb mindenkor a tiszta víz.”

Befejezésül ismét hadd dicsérjük meg Éder Zoltán vállalkozását, hogy a kezünkbe adta Révai stilisztikáját, amelynek célját Révai szinte önvallomásos szavaival határozhatjuk meg: „A’ mi beszédünknek az (. . .) a’ legelső, ’s kiváltképpen való tzelja: hogy minket mások is megértsenek; az az, hogy a’ mi szavainkra másokban is azon képzések támadjanak, a’ mellyek mi bennünk is vagnak.” E kiadás a válasz Révai szép tollának kérdésföltevéseire is.

Fried István

Vitéz Mihály ébresztése (Csokonai-breviárium). Válogatta, az előszót és a jegyzeteket írta: Szilágyi Ferenc, szerkesztette Papp János. Bp. 1973. Tankönyvkiadó.

Második kiadást ért meg e kis kötet, az első 1969-ben jelent meg. De a legegyszerűbb kérdésre mégsem tudok válaszolni. Arra,

hogy ki is írta ezt a könyvet. Csokonai? Felelhetném erre, hogy igen, hiszen a bevezetés és a jegyzeteket leszámítva kizárólag Csokonai-szövegeket tartalmaz. De mégsem ő írta. Ez így furcsa paradoxonnak hat, s hogy feloldjam, a nyíltabb fogalmazás útjára térek.

Szöveggyűjteményt tartok ugyanis a kezemben, de kettős értelemezésben is „formabontó” szöveggyűjteményt. Az egyik értelemezés a módszerre, mint művészeti kategóriára vonatkozik, a másik maga a megvalósítás. És ez a megvalósítás elgondolkozató. Csokonai műveiből tematikus csoportosításban egymásutánba állított, a művek egészéből kiemelt részecskék idézetgyűjteménye e breviárium. Szilágyi Ferencnek és a munkában résztvevő békéscsabai Rózsa Ferenc Gimnázium tanárának, Papp Jánosnak, valamint nyolc diákjának elismerést érdemlő szép szándéka az volt, hogy a költő életművét, annak rejtettebb, kevésbé ismert részeit is élénkebb megvilágításba helyezték, közelebb vigyének az igazi Csokonai arcának meglátásához. Vonzó e vállalkozásban a Csokonai iránt megnyilatkozó, az ifjúságot is aktivizáló szeretet. De ez subjektív szempont. Nem tagadható viszont — és ez már tény —, hogy a költő kivételesen széles érdeklődési köre, nagy műveltsége, kora átlagát jelentősen meghaladó gondolkodói szintje, nagy eszméknek elkötelezett felelős egyénisége e gyűjteményben a halmozás révén reflektorfénybe kerül. És ez önmagában jó. Éppen ezért elnézést kérek mindazoktól, akik annyi energiát áldozva létrehozták e kötetet, hogy elismerve munkájukat, valamint a közölt részletek jelentőségét és szépségét, most mégsem azt emelem ki, amit szívesen olvastam, hanem a könyv *műfaj*ai kapcsolatos fenntartásaimról fogok szólni.

Úgy vélem, igaz képet költőről-íróról csak *mint* költőről-íróról lehet festeni. Az eredeti közegükből kiemelt rövid, néha csupán 2–4 soros vers- vagy próza-részletek okvetlenül torzulást szenvednek, bármily alaposan átgondolt új összefüggések sorába építjük őket. De vajon lehet-e az önkényesen válogatott idézeteket egyáltalán olyan rendbe szerkeszteni, hogy az a szerkesztés által elképzelt célnak igazán megfeleljen? Újabb buktatók. Mert nem csupán az a probléma, hogy a költő a maga esztétikai értékében nem lép elő saját összekeveredett szövegrészei mögül, hogy a műalkotások szuverenitása sérelmet szenved, hanem még a választott témák sem bomlanak ki, nem bomolhatnak ki tisztán előtűnk. A Csokonai lelkét betöltő nagy eszmék, gondolatok olyannyira összefüggenek egymással, hogy a mechanikus szétválasztás sokszor megoldhatatlan, erőszakolt. E buktató valós volta kitűnik mindjárt, ha megfigyeljük, hogy az idézetek alatt — különböző fejezetekben, különböző témák do-